

Студент 1 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ

РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто поняття рівня життя населення та бідності, запропоновано можливі шляхи її подолання. Обґрунтовано значення соціальної політики для підвищення рівня життя населення України.

Аннотация. Рассмотрены понятия уровня жизни населения и бедности, предложены возможные пути её преодоления. Обосновано значение социальной политики для повышения уровня жизни населения Украины.

Annotation. The concept of poverty was considered, basic measures of fight against poverty were offered. The value of socio-economic policy opens up for the increase standards of living the population of Ukraine.

Ключові слова: бідність, якість життя населення, соціальна політика, економічне зростання.

На сьогодні бідність є однією з глобальних проблем людства. Вона існує на всіх континентах і залишається невіршеною, незважаючи на досягнення науково-технічного та соціального прогресу. Значне поширення бідності в нашій країні свідчить про поширення нерівності, поглиблення диференціації населення за доходами та неможливість проведення необхідних заходів соціально-економічної політики в інтересах усіх верств суспільства.

Наслідки бідності для суспільства вражають. У результаті низького рівня життя погіршується здоров'я дітей і дорослих, зростає дитяча смертність, погіршуються демографічні показники в країні, стримується соціально-економічний розвиток та соціальний прогрес нації. Тому обрана тема є актуальною. Негайного вирішення потребують проблеми значних регіональних відмінностей доходів населення, низьких розмірів соціальних стандартів в Україні порівняно зі світовими, важливими є динамічний розвиток сфери послуг та соціального забезпечення, недопущення погіршення демографічної ситуації, розширення ефективної зайнятості трудових ресурсів.

Метою роботи є узагальнення та уточнення суті категорії "бідність", аналіз заходів боротьби з бідністю та підвищення рівня життя населення до відповідних стандартів розвинених країн світу.

Проблема бідності знаходиться в центрі уваги вітчизняних учених та дослідників. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували Кір'ян Т. М., Грішнова О. А., Латік В. В., Лібанова Е. М., Черенько Л. М., Шаповал М. С., Дроздова Л. О. та інші. Різні аспекти рівня та якості життя населення досліджувалися вітчизняними і закордонними вченими: Амошею О. І., Богинею Д. П., Бубенко П. Т., Долішнім М. І., Онікієнком В. В., Л. Девісом, Р. Уолтоном та А. Чернсом, Майєром В. Ф., Жеребіним В. М., Клебановою Т. С., Кузнєцовою О. В., Мандибурою В. О., Новиковою О. Ф., Райциним В. Я. та ін. Значну увагу проблемі бідності приділяють міжнародні організації – Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світовий Банк (СБ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна організація праці (МОП). Разом з тим бідність продовжує існувати і залишається неподоланою.

Економічний розвиток будь-якої країни світу, включаючи Україну, визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення. У концепції "Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй" (ПРООН) зазначається, що будь-яка держава світу в процесі свого економічного розвитку повинна в першу чергу створювати сприятливі умови для того, щоб життя людей було довгим, здоровим і наповненим творчістю. У Конвенції МОП № 117 "Про основні цілі і норми соціальної політики" функція держави визначається таким чином: "приймати всі заходи для забезпечення такого життєвого рівня, включаючи продукти харчування, одяг, житло, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, а також освіту, які необхідні для підтримки здоров'я та добробуту" [1, с. 124].

Право громадян на достатній життєвий рівень закріплене ст. 46 Конституції України: "Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом" [2, с. 12–13].

У свою чергу, доводиться констатувати, що сьогодні в практиці управління соціально-економічним розвитком регіонів України рівень і якість життя населення ще не стали головною метою.

Рівень життя – це соціально-економічна категорія, яка відображає ступінь розвитку і задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб населення, а також умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб.

Потреби людей різноманітні. Потреба – це необхідність у життєвих засобах, яка набуває специфічної форми відповідно до культурного рівня та особистих якостей індивіда. У зв'язку з цим і різний набір потреб кожної людини. Для визначення ступеня задоволення потреб фактичне споживання товарів і послуг співвідносять з мінімальними і раціональними стандартами їх споживання.

Серед науковців поширена думка, що термін "якість життя" у сучасному розумінні був уперше використаний у посланні конгресу американського президента Кеннеді Дж. Ф. в 1963 р. Це поняття базувалося на дослідженнях американських соціологів і психологів, які довели, що зростання доходів і рівня життя людей супроводжується збільшенням частки тих, хто при цьому незадоволений умовами свого життя. У наукових працях цих фахівців обґрунтовано, що такий парадокс пояснюється бажанням людей зі зростанням доходів підвищити задоволення своїх духовних потреб, а ступінь задоволення цих потреб і формує якість життя.

Українські дослідники, зокрема вчені Інституту економіки промисловості НАН України, до структурних елементів якості життя включають задоволення чотирьох груп потреб: прожити довге і здорове життя; здобути знання; мати гідні умови праці та доступ до ресурсів; здоровий спосіб життя та розвиток людини [3, с. 113].

Пономаренко В. С. та Кизим М. О. визначають якість життя з огляду на структуру та взаємозв'язок різних компонентів життя населення. У цих авторів вузьке тлумачення поняття "якість життя населення" збігається із "якістю трудового життя" [4, с. 202].

Підкреслимо величезну роль американських учених Л. Девіса, Р. Уолтона та А. Чернса, які у 60 – 70 роки ХХ століття не тільки методологічно обґрунтували сутність поняття "якість трудового життя", а й довели на практиці, що заходи з поліпшення якості трудового життя є важливим напрямом державної соціальної політики, стратегічним пріоритетом у програмах зростання конкурентоспроможності країни, соціального розвитку суспільства в умовах глобалізації.

Підвищення якості життя населення – це головний спосіб подолання бідності. А що таке бідність? Бідність – це поняття широке, воно залежить від глибини прояву та типу, який обумовлює статус людини, яка потерпає від цього явища. Бідність розрізняють за типами: бідність економічно пасивного населення, бідність зайнятого населення, бідність безробітних і пенсіонерів. За видами бідність поділяють на "умовну" та "абсолютну". "Умовна" бідність характеризує матеріальний стан людини, коли бідність проявляється сезонно, не постійно, тимчасово. "Абсолютна" бідність свідчить, що людина самотужки неспроможна поліпшити свій матеріальний стан через фізичні чи психічні вади.

Бідність – це невідповідність потреб, які виникають, та можливостей, які ці потреби можуть задовольнити. Під потребами розуміються найнеобхідніші, оскільки потреби є різні і вони зростають у міру зростання доходу. Тому варто чітко окреслити коло найнеобхідніших потреб задоволення, які доповнюють піраміду потреб Маслоу: у їжі; в одязі; у житлі; у духовному розвитку (відвідування театрів, кіно, музеїв); в спілкуванні (зустріч з друзями, однодумцями); у якісному медичному обслуговуванні; у підвищенні кваліфікаційного рівня (отримання освіти, кар'єрне зростання тощо); у заощадженнях. Тож бідність є поняттям глибоко соціальним, вона породжує сумніви, страх перед майбутнім, робить суспільство невпевненим і боязким.

Проблему бідності необхідно розглядати крізь призму різносторонніх інтегрованих факторів. Передумовами формування у соціальному просторі бідності можна вважати:

природні та географічні фактори (клімат, інтенсивне використання земель та зниження родючості, неповне використання національних ресурсів чи нестача, енергетичний дисбаланс);

економічні фактори (макроекономічна нестабільність, інфляційні тенденції, відсутність еластичності попиту та пропозиції та невідповідне ціноутворення, відсутність робочих місць та високий рівень безробіття, відповідно неможливість реалізувати власну робочу силу; надмірне податкове обтяження, нівелювання ролі заробітної плати як джерела доходів; неможливість існування вільної приватної ініціативи через правові чи економічні колізії, надмірний адміністративний тиск; невідповідність ціни і вартості робочої сили працівників);

медичне забезпечення (малий доступ до якісного медичного обслуговування, порушення розумових активностей через відсутність хімічних та фізичних компонентів, соціальні хвороби – СНІД, малярія, туберкульоз, алкоголізм, зловживання наркотичними засобами тощо);

адміністративно-урядові проблеми (відсутність демократичних трансформацій, які впливають на рівень поширення соціальної політики та інтегральних базисів соціальної сфери за "залишковим механізмом", слабе правове регулювання проблеми превентивності та усунення бідності, відсутність необхідної соціальної інфраструктури задля регулювання механізмів виходу із проблеми бідності, неможливість здобуття освіти та відповідних професійних якостей для автономного існування, високий рівень політичної корупції);

соціальні та демографічні фактори (перенаселення та відсутність контролю народжуваності, демографічна транзитивність, поширення злочинності, культурні трансформації вікової, статевої, расової, кастової дискримінації, особисті вірування та власний вибір релігійної концепції зі специфічною базою віровчення; низький рівень соціальних виплат, що є результатом низьких заробітків, а отже, відрахувань до відповідних бюджетів і фондів).

Вирішення проблеми бідності в Україні потребує розробки системи комплексних науковообґрунтованих заходів, які повинні враховувати профіль, специфіку та особливості формування та поширення бідності, причини її виникнення.

В Україні існування бідності пригнічує соціально-економічний розвиток. Поширення бідності серед працюючих перешкоджає стабільному економічному розвитку. Бідні не можуть отримати якісну освіту та медичну допомогу і часто не отримують найнеобхідніших послуг. Вони не спроможні накопичувати і зберігати людський капітал, що є причиною поширення бідності, погіршення показників людського розвитку. Тому економіка відчуває дефіцит кваліфікованих працівників. Для того щоб люди могли ефективно працювати, управляти сучасною технікою, вони мають вести сучасний спосіб життя, зокрема звикнути до технічного обладнання в побуті. Тому національна модель соціальної політики в Україні має постійно оновлюватись та спрямовуватись на подолання бідності, створення нормальних умов життя і праці.

За останніми даними Світового банку, на сьогодні у світі більше 1,4 млрд людей живуть за межею бідності. До 2015 р. їх чисельність може скоротитися приблизно до одного мільярда. Світовий банк визначив нову межу бідності. Відтепер бідними жителями планети вважаються ті, чий дохід не перевищує 1,25 дол. США на день. За оцінками фахівців СБ, за нинішніх темпів скорочення бідності у 2015 р. близько мільярда чоловік будуть жити за межею бідності (кожен шостий житель планети буде бідним). Крім того, більшість з тих, кому в період з 1981 – 2005 рр. вдалося підвищити доходи понад межу бідності в 1,25 дол. США на день, будуть, як і раніше, відноситися до категорії незаможних з огляду на стандарти країн із середнім рівнем доходів. У Східній Європі СБ вважає злидінними людей, що живуть менше ніж на 2,15 дол. на день, а "незахищеними", чи бідними, – тих, кому щодня доводиться задовольнятися 4,3 дол. [5].

Однак слід зазначити, що продуктивність праці в Україні в 4,2 раза перевищує середню заробітну плату, тоді як у розвинених країнах це співвідношення коливається від 1,2 у Німеччині до 2 разів у Франції. На один долар заробітної плати середньостатистичний працівник України виробляє продукції в 3 – 3,5 раза більше порівняно з працівниками розвинених країн. Отже, вартість робочої сили працівників часто не відповідає ціні.

Останнім часом часто проводиться порівняльний аналіз стану наближення України до стандартів Європейського Союзу за трьома групами показників: грошово-фінансової політики; розвитку реального сектору;

соціальної сфери. Якщо за першими двома групами показників є значний прогрес у напрямі руху до європейських стандартів, то в соціальній сфері спостерігається найбільше відставання (таблиця) [6].

Таблиця

Показники соціальної захищеності населення

Показник	Граничне значення ЄС	Показник в Україні
Співвідношення доходів 10 % найбагатших і 10 % найбідніших громадян	10:1	13:1
Співвідношення максимального і мінімального розмірів пенсії у системі пенсійного забезпечення	5:1	31:1
Частка населення, яке живе за межею бідності	10 %	26,7 %
Ставка оплати праці за одну робочу годину	3 дол. США	20 амер. центів
Частка доходу, що спрямовується на придбання продуктів харчування	20 %	65 %

Серед низки соціальних стандартів, які діють в Україні та впливають на рівень життя населення, мінімальна зарплата відіграє найвагомішу роль. Відповідно до закону, саме прожитковий мінімум застосовується для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги у зв'язку з безробіттям, інших соціальних виплат. Одна з умов стабілізації рівня життя населення полягає у підвищенні мінімальних державних гарантій, у першу чергу з оплати праці, і доведенні мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму працюючих [7, с. 31–32]. На рисунку видно динаміку зростання мінімальної заробітної плати в порівнянні з прожитковим мінімумом. Ще у 2007 – 2009 рр. розмір прожиткового мінімуму був вищий за розмір заробітної плати, за останні два роки спостерігається збалансування цих показників.

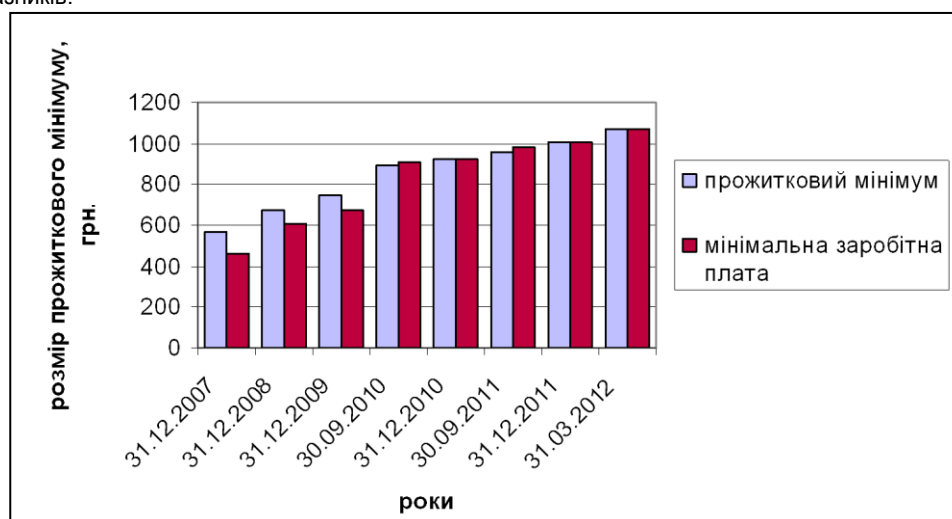

Рис. Порівняльна динаміка прожиткового мінімуму та заробітної плати

Проаналізувавши дані Державного комітету статистики України, можна зазначити, що в останні роки уряд нашої країни для підтримки мінімального рівня життя став активно застосовувати заходи із соціального захисту населення: індексацію доходів, різні види допомоги окремим категоріям населення, соціальні програми. Однак рівень життя знизився, бідність досі є поширеною. Водночас служба соціального захисту населення, виходячи з обмеженості можливостей державного бюджету, не в змозі забезпечити рівень життя багатьох громадян на мінімальному рівні, що викликає занепокоєння державних структур управління та суспільства.

Таким чином, усі урядові заходи останніх років із соціальної підтримки населення, яке перебуває за межею бідності, відчутних результатів не принесли, вони знижували глибину бідності, але не долали її причин.

Вирішення проблеми бідності в Україні потребує розробки системи комплексних науково обґрунтованих заходів, які повинні враховувати профіль, специфіку та особливості формування та поширення бідності, причини її виникнення.

На думку автора, на сьогоднішній день найбільш ефективними напрямками підвищення рівня життя населення є:

- боротьба з бідністю шляхом розширення зайнятості та зниження рівня безробіття;
- розвиток тимчасової зайнятості і громадських робіт;
- зростання рівня трудових доходів;
- скорочення заборгованості із виплати заробітної плати і соціальної допомоги;
- регулювання мінімальної заробітної плати, збільшення пенсій;
- розробка і реалізація заходів щодо стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу;
- підвищення ефективності виробництва за рахунок зростання продуктивності праці;
- перегляд соціальних витрат у бюджеті та зміцнення його соціальної складової;
- посилення ефективності системи соціального захисту населення;

забезпечення відповідності мінімального розміру заробітної плати величині прожиткового мінімуму;
розширення програм навчання, підготовки та перепідготовки кадрів;
збільшення заробітної плати в бюджетній сфері на основі впровадження галузевих систем оплати праці й індексації;

розробка заходів для подолання бездомності та бездоглядності;
забезпечення та поліпшення житлових умов бідних категорій населення тощо.

Вирішення складних проблем щодо підвищення рівня життя населення в Україні можливе, на думку автора, тільки з урахуванням економічних особливостей регіонів. При цьому дуже важливо перерозподіляти доходи, застосовуючи зниження оподаткування фонду заробітної плати, збільшення частки заробітної плати у собівартості готової продукції.

Оскільки бідність характеризує низький рівень життя населення, то державна соціальна політика має спрямовуватись на його підвищення, зробивши цю мету пріоритетом розвитку суспільства на довгострокову перспективу. Основними засобами досягнення цієї мети залишаються зростання ВВП й удосконалення механізму його розподілу, підвищення конкурентоспроможності економіки. Треба розглядати підвищення добробуту не тільки як результат економічного зростання, а й як його умову. Сучасному виробництву потрібні принципово нова техніка і технології, висококваліфіковані працівники, власники інтелектуального капіталу. Виконати ці завдання в умовах світової фінансово-економічної кризи можливо лише шляхом проведення державної соціальної політики.

Таким чином, бідність – це масове явище, яке не можна подолати тільки економічними важелями. Проблема бідності в Україні потребує системного підходу для врахування не тільки економічних, соціальних та правових механізмів, але й психологічних аспектів, потребує розгляду в широкому гуманітарному контексті як явище, що обмежує свободу людини.

Проблема бідності вимагає практичних дій щодо її зменшення, потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки поширення в українському суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування для розробки ефективних програм соціальної допомоги й упорядкування несправедливої диференціації доходів населення.

Отже, враховуючи все вищезгадане, можна узагальнити, що існує два шляхи зменшення бідності. Перший – це активний спосіб, тобто підвищення доходів працюючих, другий – пасивний через підвищення соціальної допомоги. Виходом має стати соціально орієнтована економіка як механізм переробки ресурсів у товари та послуги для громадян, яка зрештою приведе до створення свідомого власника, зможе подолати масштабну бідність та зробить нашу державу країною зі зростаючим добробутом.

Наук. керівн. Зайцева І. С.

-
- Література:** 1. Конвенції і рекомендації Міжнародної організації праці (1919 – 1999) : в 2-х т. – Міжнародне бюро праці, 1999.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004. – Х. : ФОЛІО, 2008. – С. 12–13.
3. Дроздова Л. Методологічні засади дослідження якості життя працюючого населення / Л. Дроздова // Україна : Аспекти праці. – 2011. – № 4 – С. 24–25. 4. Пономаренко В. С. Рівень і якість життя населення України : монографія / В. С. Пономаренко, М. О. Кизим, Ф. Н. Узунов. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2003. – 202 с.
5. Каждый пятый житель Земли живёт на 1,25 доллара в день [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.newsru.com/finance/28aug2008/bednost.html>. 6. Продуктивність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Economics/22839.doc.htm. 7. Вітер В. Прожитковий мінімум у системі вимірів рівня життя населення України / В. Вітер // Україна : Аспекти праці. – 2010. – № 1. – С. 26–36. 8. Боков О. Інноваційно-інвестиційна модель розвитку економіки України як передумова підвищення рівня життя населення / О. Боков // Україна : Аспекти праці. – 2011. – № 5. – С. 45–51.